

Por al cel. La defensa passiva pública a la Selva del Camp durant la Guerra Civil (1936–1939)

Axel Baiget Morrerres

Centre d'Estudis Selvatans

axelbm3@gmail.com

RESUM

El nou concepte de guerra que s'aplicà per primer cop a la Guerra Civil, la guerra total, obligà a desenvolupar una defensa a la reraguarda, que fins aleshores havia sigut un espai no militaritzat. Així doncs, a tot el territori propens a patir un bombardeig s'hi va anar desenvolupant un seguit d'elements de defensa activa per rebutjar els enemics; i també una de passiva, per tal de protegir les persones civils. Aquest article pretén estudiar com va afectar la guerra total a la Selva del Camp i quins elements de la defensa passiva pública s'hi van desenvolupar durant la Guerra Civil. S'analitzaran, bàsicament, les accions preses per l'Ajuntament i la Junta Local de Defensa Passiva. Per una altra banda, s'estudiarà el projecte de refugis que es va dur a terme a la Selva del Camp.

PARAULES CLAU

Guerra Civil Espanyola, la Selva del Camp, Catalunya, bombardeig, defensa passiva, refugis antiaeris.

ABSTRACT

Total war, a new concept of war applied for the first time in the Spanish Civil War, involved the development of a defence system behind the front line, an area which, until then, had been a non-militarised zone. Therefore, a series of active and passive defence elements were established throughout the territory to protect the civilian population and repel the enemy. This article aims to study how total war affected la Selva del Camp and which elements of public passive defence were developed during the Civil War. It analyses, essentially, the actions taken by the City Council and the Passive Defence Committee. It also studies the air-raid shelters project developed in la Selva del Camp.

KEYWORDS

Spanish Civil War, la Selva del Camp, Catalunya, bombing, passive defence, air-raid shelter.

1. Introducció

Si mai visiteu el camp de concentració d'Auschwitz-Birkenau, després de passar la porta amb la commovedora inscripció “Arbeit macht frei” (el treball us fa lliures) i dirigint-vos al fons del passadís, trobareu el bloc 4. Entreu-hi. Dins llegireu una altra inscripció de George Santayana: “Kto nie pamięta historii, skazany jest na jej ponowne przeżycie” (El poble que oblidada la seva història està condemnat a repetir-la). Aquesta frase et recorda el perquè de la teva visita al camp de concentració i el perquè de la presència de la inscripció a la porta.

Aquest article pretén aportar un petit record d'aquella història que, tal i com deixa entendre Santayana, no s'ha de repetir. Així doncs, m'agradaria que mentre llegíssiu aquest estudi us vinguessin al cap, de tant en tant, les paraules de Santayana.

Per altra banda, el 2013 ha fet 75 anys de totes aquelles accions que es van dur a terme a la Selva del Camp i que van fer que la Guerra Civil fos menys cruel d'allò que en realitat va ser. Per tant, aquest petit estudi pretén ser un record i un agraïment a totes les persones que ho van fer possible.

2. La guerra total i el Camp de Tarragona

L'objectiu de la lluita bèl·lica ha canviat: ja no és la força de l'adversari, és la resistència moral de la nació enemiga (...). Sobre aquesta cauran els cops més formidables (...) es desencadenarà una cursa espantosa cap a la massacre.

Giulio DOUHET, general italià, 1929

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) va generar una nova manera d'entendre la guerra i l'aviació hi tingué un paper determinant. La guerra aèria i els bombardejos tenen el seu origen al mateix segle xx, concretament al 1911 en la Guerra de Líbia (1911-1912), on els italians duen a terme els primers bombardeigs. Durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918), l'aviació tindrà un paper secundari.

Giulio Douhet, general italià i teòric de la guerra aèria, el 1921, ja dona a entendre que gràcies a la millora tècnica de l'aviació hi haurà un canvi de

concepció de la guerra perquè “la guerra può far sentire la sua ripercussione diretta (...) per centinaia e centinaia di chilometri, su tutto il territorio ed il mare nemico. Non più possono esistere zone in cui la vita possa trascorrere in completa sicurezza e con relativa tranquillità (...) tutti diventano combattenti perché tutti sono soggetti alle dirette offese del nemico”¹ (Douchet, 1922: 8). Erich Ludendorff, el 1922, anomenarà “guerra total” a aquesta nova manera d’entendre la guerra i a partir d’aquest moment, a nivell internacional, s’adoptarà aquesta expressió.

A la Guerra Civil espanyola, i per primera vegada a la història, es posa en pràctica la nova concepció de guerra: la guerra total. Així doncs, Espanya es convertirà en un camp de proves per l’aviació, sobretot italiana i alemanya, i passarà a tenir un paper primordial dins les estratègies militars. La guerra aèria i els bombardejos seran constants i tindran per objectiu “paralitzar la vida econòmica i política de l’enemic a la reraguarda i desmoralitzar la població civil” (Arnabat i Iñiguez, 2013: 18). Pel que fa a Catalunya, les grans ciutats i zones bombardejades seran Barcelona, Granollers, Lleida, Tarragona i Reus.

Objectius militars com el camp d’aviació de Reus, un dels aeròdroms més importants de Catalunya, o el Port de Tarragona faran que el Camp de Tarragona sigui una de les zones més afectades pel bombardejos franquistes, realitzats sobretot per avions italians i alemanys (Poblet, 2006). Per altra banda, la densitat de població a Reus i Tarragona propiciarà que es duguin a terme, de manera constant, bombardejos de terror o desmoralitzadors. Així doncs, al Camp de Tarragona els franquistes van materialitzar 580 bombardejos (Arnabat i Iñiguez, 2013). El primer va tenir lloc el 26 de desembre de 1936 al Port de Tarragona i, l’últim, el 20 de gener de 1939 a l’Hospitalet de l’Infant, al centre del poble.

1. La guerra pot fer sentir la seva repercussió directa (...) per centenars i centenars de quilòmetres, sobre tot el territori i el mar enemic. No poden existir de cap manera zones en les quals la vida pugui transcórrer de forma completament segura i en relativa tranquil·litat (...) tots esdevenen combatents perquè tots són subjectes a les ofensives directes de l’enemic.

3. La guerra total a la Selva del Camp

Com que ningú no sap el seu destí, aquest gran joc transcorre amb certa placidesa i l'etapa d'espera (que seria la pitjor) pesa igual en el cor dels escollits per a morir com en els destinats a supervivents.²

Pere CALDERS, *La clara consciència*

Pel que fa a la Selva del Camp, no hi va haver cap bombardeig al nucli de població ja que no hi havia cap objectiu militar permanent. Tot i així, hi va haver dos bombardejos al terme municipal (Arnabat i Iñiguez, 2013). El primer, el 16 d'abril de 1938, el va realitzar un avió italià (Savoia S-79) i va causar una víctima mortal. El segon es va produir el 7 de gener de 1939 a les 10 hores i 10 minuts del matí i el van dur a terme un total de 24 avions alemanys (Heinkel He-111).

Podem considerar que la naturalesa dels dos bombardejos va ser totalment diferent. Així doncs, tot indica que el primer bombardeig va ser fortuït donada la proximitat amb Reus. Cal dir que els avions bombarders tenien com objectius Reus i Tarragona. La majoria d'avions que van bombardejar el Camp de Tarragona provenien de Mallorca, illa en mans dels franquistes des de juliol de 1936 i que, ja en aquell mateix any, disposava de la divisió "*Aviazione legionaria*" enviada per Mussolini i que tenia la base d'operacions a l'aeròdrom de Son Bonet. Els avions entraven per Salou per tal de bombardejar Reus, el punt més proper de la costa per accedir a la ciutat. Si la defensa activa, és a dir les bateries de canons antiaeris o els avions caces republicans, actuava a temps, els avions bombarders es despenien de les bombes sense fixar-se amb l'objectiu. El fet de deixar anar les bombes els permetia pesar menys i anar més ràpids i que la bomba no esclatés dins l'avió en cas d'atac republicà. Després de deixar-les caure, retornaven a la mar en direcció Mallorca tot esquivant la defensa activa republicana. Així doncs, en aquestes situacions les poblacions properes a Reus i Tarragona eren les que patien els bombardejos que, segons l'estratègia militar anaven dirigits a aquestes ciutats (Gort i Palomar, 2010). Per tant, podem entendre que el bombardeig que va patir el terme municipal de la Selva del Camp el 16 d'abril de 1938 anava dirigit, segurament, a

2. (Poblet, 2006b)

Reus. Un altre argument que donaria pes a aquesta hipòtesi és el fet que al mateix dia, a Reus, es produïren dos bombardejos provocats per un avió d'iguals característiques.

Pel que fa al segon bombardeig, el del 7 de gener de 1939, cal situar-lo dins l'ofensiva franquista d'aquests dies ja que el front de guerra estava passant pel Camp de Tarragona. Durant aquesta ofensiva, l'aviació va tenir un gran paper i el Camp de Tarragona patia, dia i nit, els bombardejos facciosos (Sánchez, 2006). La Selva del Camp va caure en mans franquistes el 15 de gener de 1939.

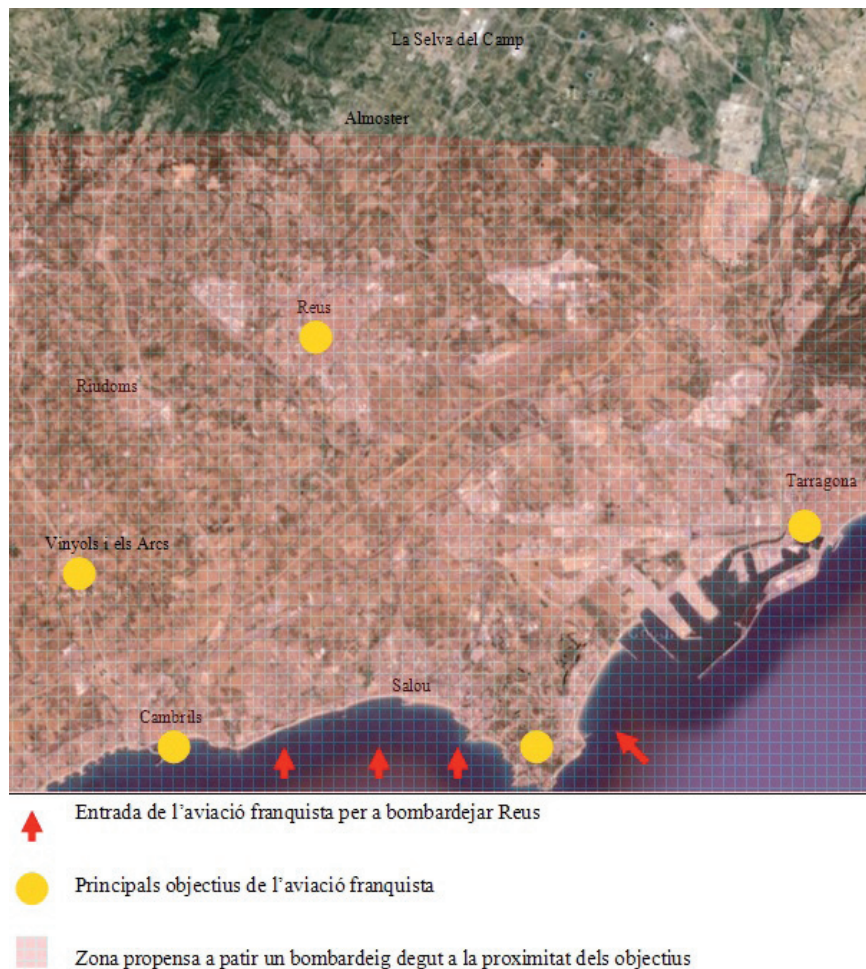
Si bé la població de la Selva no va patir físicament els bombardejos, els va patir psicològicament. La por constant de poder perdre la vida o de poder perdre la família, els veïns i amics; la intranquil·litat de refugiar-se i pensar que potser en pujar a la superfície ja no es tindria casa; l'esgotament físic de no poder dormir tranquil·lament; l'angoixa de sentir com arriben els avions bombarders i deixen caure les bombes pel Camp de Tarragona; veure les bombes caure a la llunyania, a Tarragona; el neguit de sentir constantment els bombarders sobrevolar el poble; la relació que es podia establir en veure les fotografies de bombardejos o les explicacions que podien fer coneguts de Reus, Tarragona o Barcelona i la possibilitat que a la Selva també hi hagués un bombardeig... És aquesta guerra desmoralitzadora i psicològica la que va afectar la població de la Selva del Camp i que va obligar moltes famílies a abandonar la casa del poble i anar a viure al mas propi o d'algun familiar o conegut del terme municipal. Aquest fet, una dispersió cap als masos del terme municipal, aportava seguretat als vilatans ja que relacionaven nucli urbà amb objectiu dels avions bombarders. Així doncs, tal i com s'indica a la memòria dels refugis antiaeris, el juliol de 1938, "el cens normal de la Vila és de uns 3.000 habitants, una bona part dels quals resideix actualment en les masies dels encontorns"³.

A causa d'aquesta guerra de terror, la població i l'Ajuntament van iniciar un seguit d'accions per tal d'intentar minimitzar el risc de bombardeig al poble i, en el cas que se'n produís algun, disminuir al mínim possible el nombre de víctimes. Pel que fa a la població, hem pogut veure que aquesta reacciona davant de les amenaces de bombardeig amb la fugida cap al masos. Així mateix, els vilatans van començar una gran labor de construc-

3. Refugis, AHMSC, *Obres i urbanisme*. Registre 7303.

ció de refugis privats en els mateixos masos o d'adaptació de subterranis per tal de poder reforçar l'estructura i que aquests aguantessin un possible bombardeig.

L'Ajuntament de la Selva del Camp, també va adoptar diverses mesures per disminuir el risc de bombardeig i per pal·liar-ne les conseqüències.

4. La defensa passiva pública a la Selva del Camp

L'aviació facciosa ha bombardejat el terme i poblacions civils properes a la nostra per qual cosa el veïnat està de sobres i amb motiu alarmat.

Antoni GATELL, alcalde de la Selva del Camp, 1938.

Davant dels bombardejos al Camp de Tarragona, les diverses autoritats van adoptar un seguit de mesures de defensa activa i passiva. S'entenen per defensa activa totes aquelles mesures que tenen com a objectiu rebutjar els agressors. Així doncs, bàsicament, al Camp de Tarragona hi havia bateries de canons antiaeris i avions caces així com sistemes de detecció dels avions bombarders. Com a defensa passiva s'entenen aquelles accions que procuren per la protecció civil dels ciutadans o vilatans. A la Selva del Camp només es van aplicar mesures de defensa passiva.

4.1 Les primeres mesures que pren l'Ajuntament

L'Ajuntament de la Selva va adoptar una sèrie de mesures per tal de donar més seguretat al poble. Cal dir però, que aquestes van tenir una certa relació amb l'augment o la disminució d'activitat aèria sobre el Camp de Tarragona i el poble i, també, van anar lligades als fets ocorreguts a Reus, l'objectiu més proper a la vila.

Una de les mesures que va portar discussió a l'Ajuntament va ser l'enllumenat públic. El canvi d'il·luminació dels fanals pintant-los de blau, o reduint-ne la intensitat lumínica, va ser el primer indicador de la preocupació de l'Ajuntament davant d'un possible bombardeig al poble. Així doncs, en el Ple Municipal del 2 de juny de 1937:

La presidència explica als seus companys de consistori que, des de que ocupa l'alcaldia ha sigut objecte de preocupació el pintat de blau que es dóna a les làmpares de l'enllumenat públic, als efectes d'un possible bombardeig aeri i francament, amb el respecte degut a la disposició donada ha de fer notar que al seu entendre la resolució del llumenat públic no ofereix cap garantia de la seguretat que's persegueix i en canvi es sofreixen les conseqüències de tenir el poble casi a les fosques⁴.

4. Actes de l'Ajuntament, AHMSC, *Administració general*. Registre 4770.

Aquesta opinió de l'alcalde va ser aprovada per tots els consellers i "s'acorda per unanimitat posar les làmpades de l'enllumenat públic en el seu estat natural"⁵. Així doncs, tot i que hi havia preocupació per un possible bombardeig, es va considerar que per la seguretat dels vilatans era millor no canviar la il·luminació. Ens trobàvem en un moment on no hi havia encara una sensació de perill real de bombardeig: fins el 2 de juny de 1937 a Reus només n'hi havia hagut dos i a Tarragona tres (Arnabat i Íñiguez, 2013). Aquesta visió va canviar radicalment en els següents set mesos. El 26 de gener de 1938, el perill de bombardeig es tenia molt més present i el Ple de l'Ajuntament de la Selva del Camp "en vista del poc respecte que té l'aviació fascista a les poblacions civils i a l'objecte de reduir la visual durant la nit, acorda pintar de blau les làmpares de l'il·luminament públic"⁶. Així doncs, una de les mesures de defensa passiva públiques que es van dur a terme a la Selva del Camp va ser el pintat de blau de l'enllumenat públic, que s'acordà el 26 de gener de 1938.

Tal com s'ha dit anteriorment les mesures preses per l'Ajuntament de la Selva del Camp tenen relació amb tot allò succeït al Camp de Tarragona i, sobretot, a Reus i a la ciutat de Tarragona. És lògic, que a principis de l'any 1938, l'Ajuntament reaccionés davant d'un possible bombardeig si coneixem què va passar a Tarragona i, sobretot, a Reus. Pel que fa a Tarragona, a finals de desembre i durant el mes de gener, la ciutat va patir els bombardejos més forts des que havien començat. Caldria destacar el bombardeig del 30 de desembre de 1937 proper a la Catedral i que va causar 9 morts i 45 ferits, i el del 20 de gener de 1938 produït sobre el port i que va causar 10 morts i 9 ferits. L'escenari de Reus del gener de 1938 és molt més sagnant. Caldria destacar el bombardeig del 13 de gener que va afectar el centre de la ciutat i ocasionà 16 víctimes mortals i 22 ferits; el del 21 de gener al Servei d'Aviació i Fabricació i al centre de la ciutat que va ocasionar 48 morts i 16 ferits; i els del dia 24, dos bombardejos que van afectar el centre de la ciutat i que provocaren 22 víctimes mortals i 11 ferits el primer, i 25 morts i 7 ferits el segon. Aquests fets van ser notícia als principals diaris distribuïts al Camp de Tarragona i la ràdio se'n feu ressò. Per altra banda, els bombardejos van provocar la mobilització de persones

5. Ídem.

6. Actes de l'Ajuntament, AHMSC, *Administració general*. Registre 4771.

de les ciutats més afectades. Així doncs, a la Selva del Camp van començar a arribar ciutadans de Reus i Tarragona i d'altres viles afectades pels atacs aeris. La violència dels bombardejos del gener de 1938, l'alarma social que van ocasionar i les vivències de primera mà que arribaren al poble per part de persones de Reus i Tarragona van fer veure molt més proper el perill de bombardeig a la Selva i, tal i com hem vist, l'Ajuntament es va mobilitzar.

Una altra acció que va prendre el consistori de la vila va ser el de fer possible l'avís dels atacs aeris a la població amb l'ús de sirenes. Aquesta mesura es va consensuar entre Reus, la Selva i altres pobles i es va arribar a l'acord, a petició de la capital del Baix Camp, que només aquesta ciutat fes sonar les sirenes. D'aquesta manera l'avís de bombardeig seria molt més clar i ordenat. Cal dir que des de la Selva es podien sentir les alarmes de Reus així com els avions i l'explosió de les bombes.

Després del gener sagnant que va viure el Camp de Tarragona, arribà una lleu tranquil·litat al febrer. Tot i així, el març va ser un altre més terrorífic pel que fa als bombardejos. Del 10 al 29 de març de 1938, Tarragona va patir-ne 26 que causaren 83 víctimes mortals i 80 ferits. Pel que fa a Reus, del 9 al 27 de març del mateix any s'hi van produir 13 atacs aeris que van causar 62 morts i 51 ferits. Per altra banda i per primer cop, van tenir lloc bombardejos en poblacions properes a la Selva. El 18 de març de 1938, els avions van bombardejar el terme municipal de Constantí on van provocar una víctima mortal i, al dia següent, Alcover va patir-ne un al centre urbà que causà també un mort.

L'escenari desolador del mes de març i el fet de veure com l'objectiu dels avions bombarders franquistes s'ampliava a pobles propers a la Selva, va fer mobilitzar altre cop l'Ajuntament. El 30 de març de 1938, al Ple de l'Ajuntament "s'acorda la construcció de refugis en cas de bombardeig"⁷. L'obra seria dissenyada per l'arquitecte de Reus, Josep Maria Simó Bofarull⁸. El disseny i la construcció de refugis però va quedar aturada i, des de l'Ajuntament, s'hi va donar una altra empenta el 25 de maig de 1938 quan "a proposta de la presidència s'acorda reempendre la construcció de

7. Ídem.

8. Fons Municipal de Reus, Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp, Junta local de defensa passiva. Liquidació de les despeses per la construcció dels refugis. Registre ACBC280-20-T1-1104.

refugis i a tal efecte constituir la Junta Local Pasiva”⁹. Així doncs, a partir d’aquest moment es va constituir a la Selva del Camp la Junta Local de Defensa Passiva que s’havia d’encarregar, junt amb l’Ajuntament, de totes les accions de defensa passiva públiques que es duguessin a terme al poble.

4.2 Les accions empreses per la Junta Local de Defensa Passiva

El 9 de juny de 1937, el president Lluís Companys va decretar la creació de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, un sol organisme que “tindrà per missió prendre totes les mesures encaminades a la protecció de la població civil contra tot possible atac aeroquímic, aeri o marítim, auxiliar-la en tots aquests casos, disposant la construcció de tots els refugis que s’estimin necessaris, la continuació dels començats que siguin útils, llur conservació i llur vigilància” (Pujadó, 2006: 22). Davant la complexitat de l’objectiu encomanat a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya i, per tal d’articular molt millor el territori, l’11 d’agost de 1937 apareix un decret de presidència que anunciava que “a tot el territori de Catalunya, a cada vila, poble o ciutat on les necessitats ho aconsellin, es constituirà la Junta de Defensa Passiva Local” (Pujadó, 2006: 23). L’objectiu d’aquestes era el mateix que la Junta de Defensa Passiva de Catalunya però a nivell local. Aquestes juntes locals, segons presidència, havien d’estar constituïdes per: l’alcalde de la població, el cap militar, el cap d’ordre públic, l’arquitecte o enginyer municipal, el metge municipal, el secretari i representats dels partits polítics i sindicals (UGT, ERC, CNT i Unió de Rabassaires).

A la Selva del Camp, en relació a l’acord del 25 de maig de 1938 del Ple Municipal on s’instava a crear la Junta Local de Defensa Passiva, el 31 del mateix mes, l’alcalde Antoni Gatell va enviar un comunicat als representats dels partits polítics i sindicats municipals per tal que “a ser possible dintre el termini de tres dies vos serviu designar el representant d’eixa entitat que, junt en els demés vocacridats a l’efecte pugui formar part d’aquella junta (Junta Local de Defensa Passiva)”¹⁰. Els partits polítics i sindicats locals

9. Actes de l’Ajuntament, AHMSC, *Administració general*. Registre 4771.

10. Junta Local de Defensa Passiva, AHMSC, *Serveis militars*. Registre 7660.

van respondre aquest escrit: el 4 de juny de 1938 la CNT¹¹ va presentar a Antoni Casamitjana i Salvador; dos dies després, el 6 de juny, la UGT¹² presentà a Antoni Pedro; i el 15 de Juny ERC¹³ va presentar a Josep Vallverdú Bové. Juntament als representats polítics i sindicals els “vocacridats” assenyalats per l'alcalde al comunicat eren el metge del poble i el secretari municipal. Així doncs, el 21 de juny de 1938 es va constituir la Junta Passiva Local formada per l'Alcalde de la Selva del Camp, Antoni Gatell; els representants dels partits polítics i sindicats esmentats anteriorment; i el metge titular del poble Ramon Muntagut.

La Junta Local Passiva va tenir com a gran objectiu el disseny i la construcció dels refugis. Així doncs, en una segona reunió que tingué lloc el 5 de Juliol de 1938, la Junta va acordar “sol·licitar a l'alcaldia de Reus autoritzar al seu arquitecte municipal, en Josep M Simó Bofarull perquè pugui desplaçar-se a la Selva del Camp tantes quantes vegades li (calgui) per prendre notes i apuns sobre el terrenu per fer els plànols de refugis d'aquesta població”¹⁴. En aquesta reunió hi va haver un canvi d'integrants de la junta, ja que el metge del poble va passar a ser Eugeni Sugrañes.

En un mes es van realitzar els plànols dels refugis, els pressupostos i la memòria. El 5 d'agost es torna a reunir la Junta Local de Defensa Passiva per tal d'aprovar aquests documents. Per unanimitat s'aprovaren la memòria, els pressupostos i els plànols i es va acordar que “es trameti acompanyat d'ofici a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya en qual ofici es demani la subvenció corresponent”¹⁵. S'acordava també que, un cop s'aprovés la subvenció, s'informés la Junta Local de la Selva de la Camp.

La Junta de Defensa Passiva de Catalunya no tenia constància de la constitució d'una Junta Local de Defensa Passiva a la Selva del Camp, per aquesta raó l'aprovació dels pressupostos, els plànols i la memòria per part de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya no es va realitzar fins el 17 de setembre de 1938.

11. Confederació Nacional de Treballadors.

12. Unió General de Treballadors.

13. Esquerra Republicana de Catalunya.

14. Junta Local de Defensa Passiva, AHMSC, *Serveis militar*. Registre 7660.

15. Ídem.

4.3 El projecte dels refugis de la Selva del Camp

Segons la memòria dels refugis elaborada per l'arquitecte de Reus Josep M Simó Bofarull i aprovada per la Junta Local de Defensa Passiva de la Selva del Camp, a la vila s'hi havien de construir tres refugis situats als tres sectors del poble amb més densitat de població. Els tres refugis estaven pensats per tal d'acollir gairebé la totalitat de la població de la Selva que, segons el cens del 1938, era aproximadament de 3.000 habitants. Tot i així, i com ja s'ha comentat a l'inici, en aquesta memòria s'hi indica que bona part de la població residia a les masies properes al poble.

- Situació del “refugi central”
- - - Hipotètica situació del “refugi B”
- Zona on es podria haver situat el “refugi C”

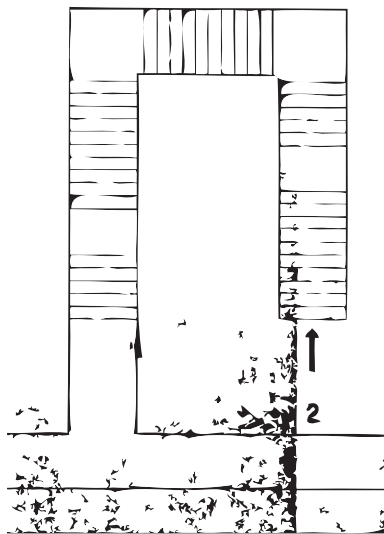
El primer refugi, anomenat “Refugi Central” era el més gran. Segons els plànols tenia tres entrades: la primera, a la plaça de l’Ajuntament, en aquella època anomenada plaça de la República, i era de doble escala; el segon accés al refugi havia d’estar situat a la Font de Mitja Vila, a l’espai on s’havia enderrocat la Capella dels Àngels; finalment, la tercera entrada estava prevista a la plaça del Portal d’Avall, en aquella època, plaça de Macià. En total, el refugi tindria una galeria de 230 metres de llargada amb obertures laterals per tal de fer-lo més espaiós. Segons la memòria, tindria

una capacitat per a 1.562 persones, comptant que en cada metre quadrat hi cabrien 3,5 persones. Pel que fa a la ventilació “es preveu que s’obtindrà per propi desplaçament de l’aire i serà favorescuda pel tiratge dels dos pous de ventil·lació”¹⁶.

El segon refugi, anomenat segons la memòria “Refugi b” estaria situat a la part nord-est del centre del poble. Aquest tindria dues entrades: una pel carrer de Varrà i l’altra, al carrer Forn Nou. Havia de tenir una capacitat de 483 persones que es repartirien en un corredor amb obertures laterals, aproximadament de 65 metres; la ventilació també es facilitaria mitjançant dos pous.

Finalment, el tercer refugi, “Refugi c” de la memòria, estaria situat a la part sud-oest del nucli urbà de la Selva, al carrer de Gentil i Vellet. Aquest tindria una sola entrada, composta per dues baixades amb escales, i una sortida al final de la galeria que aprofitaria el pou de ventilació on hi hauria una escala de ferro. Hi cabrien unes 211 persones i la llargària de la galeria seria, aproximadament, de 30 metres, segons càlculs fets per aquest estudi.

Totes les entrades dels refugis tenien forma de ziga-zaga per tal d’evitar l’entrada de metralla a la galeria en cas que la bomba caigués prop del seu accés. Després de l’entrada en ziga-zaga hi havia una llarga galeria amb

Plànol de l'entrada del "Refugi Central" situada a la Font de MitjaVila. Es pot veure perfectament el ziga-zaga del corredor que dona a la galeria.

16. Refugis, AHMSC, *Obres i urbanisme*. Registre 7303.

volta de mig canó, revestida tota de formigó amb obertures laterals per fer més espaiós el refugi. Segons el pressupost, el terra també estaria cobert de formigó. Les galeries dels tres refugis es construirien a 8 metres sota terra per tal que l'explosió de la bomba no afectés la construcció. Els tres refugis tenien, com a mínim, dues sortides per si una bomba en derruïa una.

El pressupost total per a la construcció dels tres refugis va pujar a 219.907,68 pessetes. Pel que fa al finançament de les obres de defensa passiva, cal dir que l'article 5 del decret del Ministeri de Defensa del Govern de la República del 29 de juny de 1937 preveia que: "los gastos inherentes a la preparación y realización de la defensa pasiva deben ser soportados por los beneficiarios de esta defensa"¹⁷. Tot i així, el Govern de la República va aportar subvencions, però aquestes no cobrien, ni de bon tros, el total del cost de les obres. Per aquest motiu molts pobles i ciutats van aplicar impostos per poder anar pagant les obres de la construcció de refugis.

El 13 de juliol de 1938 el consistori municipal va aprovar per Ple "posar un impost transitori de 0,25 pts per persona que sol·liciti salvacondupte per viatjar, amb el fi d'engrossir els fondos destinats a refugis de la població civil"¹⁸. L'acord es va prendre abans que la Junta de Defensa Passiva de Catalunya aprovés la memòria, pressupost i plànols dels refugis del poble. L'Ajuntament també va tramitar una sol·licitud de subvenció per afrontar la despesa; la Junta de Defensa Passiva de Catalunya va comunicar, el 17 de setembre de 1938, a l'Ajuntament, que procurarien "atendre d'acord amb les nostres possibilitats materials i d'ajut tècnic al meritori treball que tenim emprés"¹⁹. En resposta a aquestes paraules tan abstractes, l'alcalde va escriure, el 8 de novembre de 1938, a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya per tal que:

...ens digueu d'una manera concreta i precisa en la quantitat que com a subvenció pot comptar aquest municipi d'eixa junta per la construcció de refugis per la població civil per tal de poguer emprendre dits treballs, els quals requereixen grant urgència en vista de qué l'aviació facciosa ha

17. Les despeses inherents a la preparació i realització de la defensa passiva han d'anar a càrrec dels beneficiaris d'aquesta defensa.

18. Actes de l'Ajuntament, AHMSC, *Administració general*. Registre 4771.

19. Junta Local de Defensa Passiva, AHMSC, *Serveis militars*. Registre 7660.

bombardejat el terme i poblacions civils properes a la nostra per qual cosa el veïnat està de sobre i amb motiu alarmat.

Segons la documentació de la Junta Local de Defensa Passiva, conservada a l'AHMSC no hi ha cap resposta a aquest escrit. Tot i així, l'Ajuntament rep una subvenció l'any 1938 de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya per un import de 10.000 pessetes per a la construcció de refugis (Pujadó, 2008: 267). Aquesta subvenció i la que va rebre Reus (100.000 pessetes) són les úniques que la Junta de Defensa Passiva de Catalunya va concedir a la comarca del Baix Camp l'any 1938.

Mesos després, concretament el 15 de gener de 1939, els franquistes van entrar a la Selva del Camp i, per tant, l'existència dels refugis ja no era necessària.

Per acabar, cal esmentar que dels tres refugis projectats a la Selva, el "Refugi b" i el "Refugi c" no es van arribar a construir mai. Pel que fa al "Refugi Central", podem dir que, si bé hi va haver un inici d'obres al mateix emplaçament, mai es va arribar a construir, ni molt menys, seguint el projecte presentat als plànols i a la memòria.

5. Conclusions

Aquest estudi ens dona una petita visió de com va afectar aquest nou concepte de guerra, la guerra total, a la Selva del Camp, dins del marc de la Guerra Civil. La Selva del Camp, situada relativament prop d'uns dels principals objectius dels franquistes, les ciutats de Reus i Tarragona, va poder veure, sentir i viure el perill constant que suposava l'aviació franquista. Així doncs, si bé el front, tal i com s'ha entès tradicionalment, va arribar al poble durant la primera quinzena del mes de gener de 1939, hem pogut veure que la sensació de perill i la militarització del Camp de Tarragona i de la Selva es duu a terme just uns mesos després del començament de la guerra.

En un país en guerra, la inseguretat i la intranquil·litat no es viu només a la frontera, sinó que la pateixen tots els racons del país, tal com comentava el teòric militar Giulio Douhet. A la Selva, la guerra és viscuda a través del desenvolupament de la defensa passiva i de totes aquelles accions que procuraven la salvaguarda de la població civil. Aquest article s'ha centrat

en la defensa passiva pública destacant les primeres actuacions endegades per l'Ajuntament: reduir la visibilitat del poble pintant de color blau les lluminàries dels fanals urbans; la constitució de la Junta Local de Defensa passiva, la qual tenia com a principal objectiu la construcció dels refugis antiaeris al poble.

La documentació consultada ha deixat palès que les autoritats de l'època es van preocupar per protegir la població local d'un possible atac aeri i que van materialitzar la seva preocupació amb la projecció tècnica de tres refugis al nucli urbà. No obstant això, la falta de finançament, les condicions demogràfiques del poble i la debilitat del Govern republicà davant dels franquistes en els darrers mesos de la guerra, només van fer possible l'inici de la construcció d'un dels refugis.

Cal dir que aquest estudi és el primer fruit d'una investigació més àmplia sobre com va afectar la guerra total a la Selva del Camp i sobre la defensa passiva desenvolupada al poble.

Bibliografia

- ARNABAT, R. i ÍÑIGUEZ, D. (2013) *Atac i defensa de la rereguarda: els bombardejos franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre 1936-1939*. Valls: Cossetània Edicions.
- DOUHET, G. (1922) *Il dominio dell'aria*. Edició electrònica (2007). [www.liberliber.it: http://www.liberliber.it/mediateca/libri/d/douhet/il_dominio_dell_aria/pdf/il_dom_p.pdf](http://www.liberliber.it/mediateca/libri/d/douhet/il_dominio_dell_aria/pdf/il_dom_p.pdf)
- GORT, E i PALOMAR, S. (2010) *Viure sota les bombes. Els bombardeigs a Reus 1937-1939*. Reus: Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus.
- POBLET, F. (2006) "Els Camp d'aviació". A VVAA. *Catalunya sota les bombes*. Barcelona: Edicions 62.
- (2006b) "L'impacte literari dels bombardejos". A VVAA. *Catalunya sota les bombes*. Barcelona: Edicions 62.
- PUJADÓ, J. (2006) *Els refugis antiaeris poble a poble*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2008) *El llegat subterrani: els refugis antiaeris de la guerra civil*. Badalona: Ara llibres.
- SÁNCHEZ, J. (2006) "Els bombardejos sobre Tarragona". A VVAA. *Catalunya sota les bombes*. Barcelona: Edicions 62.

Arxius

Arxiu Històric Municipal de la Selva del Camp (AHMSC)
Arxiu Municipal de Reus
Arxiu Comarcal del Baix Camp